

АДУКАЦЫЯ СЕЛЬСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА БССР ЯК КАНАЛ САЦЫЯЛЬНАЙ МАБІЛЬНАСЦІ (1944-1965)

А. Дз. Русін

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь,
rusin19972206@mail.ru*

У артыкуле разгледжана спецыфіка дзейнасці сацыяльнага інстытута адукацыі ў сельскай мясцовасці БССР на працягу 1944–1965 гг., які адначасова з’яўляўся каналам сацыяльнай мабільнасці для сельскага насельніцтва. Асвятляецца дзяржаўная палітыка ў адносінах да адукацыі ў 1944–1965 гг., а таксама спецыфіка функцыянавання розных тыпаў навучальных устаноў у сельскай мясцовасці.

Ключавыя словы: адукацыя; няпоўная сярэдняя адукацыя; школы сельскай моладзі.

ОБРАЗОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БССР КАК КАНАЛ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ (1944-1965)

О. Д. Русин

*Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г.
Минск, Беларусь, rusin19972206@mail.ru*

В статье рассматривается специфика деятельности общественного института образования в сельской местности БССР в 1944–1965 гг., который в то же время был каналом социальной мобильности для сельского населения. Освещается государственная политика в области образования в 1944–1965 гг., а также особенности функционирования различных типов образовательных учреждений в сельской местности.

Ключевые слова: образование; неполное среднее образование; сельские молодежные школы.

EDUCATION OF THE RURAL POPULATION OF THE BSSR AS A CHANNEL OF SOCIAL MOBILITY (1944-1965)

A. Rusin

*Belarusian State University, Independence Ave., 4, 220030, Minsk, Belarus,
rusin19972206@mail.ru*

This article examines the specifics of the activity of the social instinct of education in rural areas of the BSSR during 1944-1965 years, which at the same time was a channel of social mobility for the rural population. The paper highlights the state policy regarding education in 1944-1965 years, as well as the specifics of the functioning of various types of educational institutions in rural areas.

Key words: education; incomplete secondary education; rural youth schools.

Дзяржаўная палітыка ў адносінах да адукацыі ў БССР (1944–1965).
За перыяд 1944–1965 гг. сацыяльны інстытут адукацыі ў БССР зведваў рэфарміраванне. Спецыфіка пасляваеннага развіцця БССР запатрабавала

мераў савецкай улады па павышэнню даступнасці сярэдняй адукацыі для насельніцтва. Першым крокам у гэтым кірунку сталі змяненні ў рашэнні СНК СССР ад 26 кастрычніка 1940 г., у адпаведнасці з якімі навучанне ў 8–10 класах ажыццяўлялася на платнай аснове [3 с. 479–481].

22 снежня 1944 г., у адпаведнасці з загадам камісара народнай адукацыі Е. І. Уралавай, была адменена плата за навучанне ў 8–10 класах для дзяцей афіцэраў-інвалідаў, а таксама дзяцей афіцэраў, якія згагінулі ў баявых дзеяннях або ад ран, атрыманым на вайне. Такім чынам, з канца 1944 г. пачала ажыццяўляцца сацыяльнай падтрымка для названых катэгорый людзей, якая заключалася ў павелічэнні даступнасці агульнай сярэдняй адукацыі. Поўная адмена платы за адукацыю адбылася ў 1956 г. у адпаведнасці з Пастановай Савета Міністраў ад 6 чэрвеня 1956 г.

Яшчэ адным з напрамкаў савецкай палітыкі ў дачыненні да адукацыі быў пераход у 1949 г. да абавязковага сямігадовага навучання. Адпаведнае рашэнне аб пераходзе да ўсеагульнай сямігадовай адукацыі было прынята ў жніўні 1949 г. Саветам Міністраў БССР. Дадзенаму рашэнню папярэднічаў у лютым 1949 г. XIX з’езд КП(б)Б, дзе ўказвалася на няпоўны ахоп школай, нізкую паспяховасць. Пасля жніўня 1949 г. была пастаўлена задача аб пераводзе ўсіх дзяцей, якія скончылі 4 класы пачатковай школы, у 5-ыя класы сярэдняй школы. Сярод насельніцтва БССР праводзілася актыўная работа па тлумачэнню неабходнасці адукацыі [2, с. 210–220].

У 1950-ых гг. вялікая ўвага савецкім кіраўніцтвам надавалася далучэнню школьнікаў да грамадска-карыснай працы. У выніку, да 1958 г. узнікла неабходнасць спалучыць у школах прафесійную, агульную і палітэхнічную адукацыю [2, с. 234–237]. Наступная рэформа, якая закранула сістэму адукацыі, была праведзена ў 1958 г. і грунтавалася на Законе Вярхоўнага Савета СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». Замест абавязковай 7-гадовай адукацыі была ўведзена 8-гадовая, а пачатковая школа была скарачана з 4 гадоў да 3. Поўная сярэдняя адукацыя прадугледжвалася пры сканчэнні 11-ці класаў, аднак у 1963 г. дадзены эксперымент быў згорунты і прызнаны няўдалым, колькасць класаў агульнай адукацыі стала складаць 10. Пераход да абавязковай васьмігадовай адукацыі пачаўся з 1959 г. і завяршыўся ў 1962/1963 навучальным годзе [3, с. 468].

Такім чынам, дзяржаўная палітыка ў адносінах да сацыяльнага інстытута адукацыі на працягу 1944–1965 гг. была скіравана на

ўсеагульны ахоп адукацыяй насельніцтва БССР, павышэнне даступнасці адукацыі, ліквідацыі непісьменнасці. На працягу 1944–1965 гг. павялічваўся тэрмін абавязковай базавай адукацыі для школьнікаў, пашыраліся магчымасці атрымання агульнай сярэдняй адукацыі. З гэтага вынікае, што дзяржаўная палітыка садзейнічала таму, што сацыяльны інстытут адукацыі ахопліваў большую частку насельніцтва, і ў будучым адукацыя становілася шляхам сацыяльнай мабільнасці значнай часткі сельскага насельніцтва [6, с. 45–50].

Установы вочнай адукацыі ў сельскай мясцовасці: колькасць, дынаміка, спецыфіка дзейнасці. На працягу 1944–1965 гг. у сельскай мясцовасці БССР адукацыйныя ўстановы падзяляліся ў залежнасці ад формы навучання на вочныя і вярэньні. Пачатковыя, сямігадовыя, васьмігадовыя, сярэднія школы ажыццяўлялі навучанне ў вочнай форме, калі атрыманне адукацыі была асноўнай дзейнасцю навучэнцаў. Для работнікаў калгасаў навучанне албывалася ў школах сельскай моладзі, якія з’яўляліся вярэньнімі. Першым паказчыкам, які адлюстроўвае працэсы ў адукацыі ў сельскай мясцовасці, з’яўляецца агульная колькасць школ з вочнай формай навучання. У 1945/1946 навучальным годзе іх налічвалася 10461, у 1950/1951 – 11167, у 1960/1961 – 10672, у 1965/1966. –10384. Такім чынам, на працягу 1945 – першай паловы 1950-ых гг. агульная колькасць школ узрасла, але пасля 1959 г. адбываецца паступовае зніжэнне. Параўноўваючы 1945/1946 і 1950/1951 навучальныя гады, адзначаецца тэндэнцыя да зніжэння колькасці пачатковых школ (8818 і 7988 адпаведна). У 1965 г. пачатковых школ налічвалася 6460. Адначасова адбывалася павелічэнне колькасці няпоўных сярэдніх і сярэдніх школ у сельскай мясцовасці. У 1945/1946 навучальным годзе налічвалася 1517 няпоўных сярэдніх школ, а ў 1965 г. – 2691. На працягу 1944–1965 гг. колькасць няпоўных сярэдніх школ (сямігадовых і васьмігадовых) пастаянна расла, чаму садзейнічала ўвядзенне абавязковай сямігадовай адукацыі ў 1949 г. Падобная тэндэнцыя назіраецца і ў колькасным складзе сярэдніх школ у сельскай мясцовасці. У 1945 г. сельскіх школ з поўнай сярэдняй адукацыяй налічвалася 126, а ў 1965 г. – 1208. Такім чынам, найбольшыя тэмпы прыросту былі ў сельскіх сярэдніх школ [4, с. 103–108].

Другі паказчык, які адлюстроўвае дынаміку развіцця вочнай адукацыі ў сельскай мясцовасці, з’яўляецца колькасць навучэнцаў. Калі ў 1945/1946 навучальным годзе налічвалася 1 млн 112 тыс. навучэнцаў, то ў 1950/1951 іх колькасць павялічылася да 1 млн 172 тыс. У 1960 г. у

сельскай мясцовасці БССР колькасць навучэнцаў школ вочнай формы зменшылася да 840 тыс., а ў 1965 г. павялічылася да 1 млн 3 тыс. Колькасць навучэнцаў сельскіх пачатковых школ знізілася да 730 тыс. у 1945 г. і да 404 945 у 1950 г. У 1960 г. у сельскіх пачатковых школах навучалася 204 тыс. . а ў 1965 г. каля 190 тыс. Зніжэнне колькасці навучэнцаў пачатковых школах было звязана з тым, што на базе пачатковых школ у сельскай мясцовасці адкрываліся няпоўныя сярэднія і сярэднія школы, адпаведна колькасць пачатковых школ зніжалася. За 1945–1950 гг. колькасць навучэнцаў у сельскіх школах з няпоўнай сярэдняй адукацыі павялічылася з 337 тыс да 586 тыс. У 1960 г. колькасць навучэнцаў у сельскіх школах з няпоўнай сярэдняй адукацыяй знізілася да 350 тыс. Разглядаючы сельскія школы з поўнай сярэдняй адукацыяй, можна адзначыць тэндэнцыю на працягу 1944–1965 гг. павелічэння колькасці навучэнцаў. Калі ў 1945 г. у іх навучалася 54 тыс., то ў 1965 г. – 417 тыс. навучэнцаў. Такім чынам, адукацыя ў сельскай мясцовасці на працягу 1944–1965 гг. паступова ахоплівала большую частку насельніцтва. Увядзенне абавязковай сямігадовай адукацыі прывяло да павелічэння колькасці школ з няпоўнай сярэдняй адукацыяй і колькасці навучэнцаў у такіх навучальных установах. На працягу 1950-х гг., нягледзячы на зніжэнне агульнай колькасці сельскіх школ, павялічвалася колькасць сярэдніх школ і колькасць іх навучэнцаў [4, с. 101–102].

Адукацыйны працэс у сельскай мясцовасці меў шэраг спецыфічных рыс, што адрознівала гэты працэс ад гарадоў. Кадравы дэфіцыт настаўнікаў у сельскай мясцовасці пераадолеваўся больш марудна, чым у гарадах. У 1954 г. адзначалася, што ў шэрагу раёнаў сельскай школе не аказвалася належная метадычная дапамога, інспектаванне сельскіх школ не прыводзіла да практычнай дапамогі. Такім чынам, на ўзроўні партыйнага кіраўніцтва ў 1954 г. была пастаўлена задача палепыць працу сельскіх школ. Дыктавалася гэта неабходнасць у тым ліку і задачай паляпшэння стану сельскай гаспадаркі ў адпаведнасці з рашэннямі пленума ЦК КПБ 1953 г. [1].

Надахоп кадраў настаўнікаў у сельскіх школах асабліва праявіўся ў Дунілавіцкім раёне, дзе на 4 сярэднія школы быў толькі адзін настаўнік фізікі і матэматыкі з вышэйшай адукацыяй. Артыкул «Настаўніцкай газеты» ад 25 верасня 1954 г. быў прысвечаны сельскім школам і іх місіі ў выкананні рашэнняў вераснеўскага пленума КПБ 1953 г. Задача па ўздыму сельскай гаспадаркі вырашалася з дапамогай умацавання сельскагаспадарчых кадраў. Галоўнай жа задачай сельскіх школ была

ўсямерная падрыхтоўка будучых работнікаў сельскай гаспадаркі. Так што відавочна, што адукацыя ў сельскай мясцовасці была арыентавана на вырашэнне народна-гаспадарчых задач праз сувязь школы з калгасамі і машынна-трактарнымі станцыямі. У якасці выхаваўчай і прафарыентацыйнай работы праводзіліся экскурсіі ў перадавыя калгасы. Тут уўзорным выступаў калгас «Рассвет» на чале з К. П. Арлоўскім. Праз працоўнае навучанне ў сельскіх школах вучні мелі магчымасць атрымаць працоўную спецыяльнасць, вызначыць свій прафесійны выбар [5].

Установы вячэрняй адукацыі ў сельскай мясцовасці: колькасць, дынаміка, спецыфіка дзейнасці. Задачы ліквідацыі непісьменнасці і малапісьменнасці, павышэнне адукацыйнага ўзроўню сельскага насельніцтва абумовілі неабходнасць стварэнне школ сельскай моладзі. На працягу 1945–1953 гг. колькасць школ сельскай моладзі павялічылася з 366 да 1049, а колькасць навучэнцаў ўзрасла з 14 тыс. да 32 тыс. На працягу 1953–1957 гг. колькасць школ сельскай моладзі знізілася з 1049 да 443. Перыяд 1958–1961 гг. характарызаваўся ростам колькасці школ сельскай моладзі – да 915. У 1963 г. колькасць школ сельскай моладзі складала 809, а ў 1964 г. адбываецца чарговы рост колькасці да 1329. Менавіта ў 1964 г. колькасць навучэнцаў школ сельскай моладзі дасягнула 36 тыс., што з’яўляецца максімальным паказчыкам за перыяд 1944–1965 гг. Навучанне ў школах сельскай моладзі адбывалася без адрыву ад пастаяннай работы, і гэта выклікала пэўныя цяжкасці з засваеннем навучальных планаў [4, с. 94]. Асабліва складная сітуацыя склалася ў 1945/1946 навучальным годзе, калі назіраўся значны адсеў са школ сельскай моладзі. Паказчык адсеву склаў амаль палову ад першапачатковага складу школ сельскай моладзі. У далейшым камандзіроўкі для навучэнцаў школ сельскай моладзі былі забаронены, узмоцнены кантроль за наведвальнасцю, праведзена шырокая тлумальная работа неабходнасці атрымання адукацыі. У выніку колькасць навучэнцаў стала павялічвацца, а працэнт адсеву зменшыўся [2, с. 293–296].

Акрамя школ для атрымання няпоўнай і поўнай сярэдняй адукацыі ў сельскай мясцовасці дзейнічалі школы механізацыі. У якасці прыклада можна прывесці Рудкоўскую школу механізацыі ў Хойніцкім раёне, якая працавала пры машынна-трактарнай станцыі. Яе задачай была хуткая падрыхтоўка кадраў механізатараў [11]. Атрыманне сярэдняй адукацыі сярод работнікаў калгасаў было дастаткова прэстыжным, паколькі тым, хто меў сярэдняю адукацыю, даручаліся самыя адказныя ўчасткі работы. На старонках перыядчынага друку работнікі МТС, саўгасаў і калгасаў

агітавалі чытачоў атрымаўшы сярэдняю адукацыю ісці працаваць на зямлю, пры гэтым указваючы на тое, што працягваць вучыцца можна без адрыву ад працы [10].

Высновы. На працягу 1944–1965 гг. у сельскай мясцовасці БССР адукацыя была распаўсюджана на большую частку насельніцтва. Яна ажыццяўлялася ў вочным і вячэрнім фармаце. Павелічэнне колькасці навучэнцаў і колькасці навучальных устаноў пашыралі магчымасці атрымання адукацыі. Дзяржаўная палітыка ў дачыненні да адукацыі дыктавалася народна-гаспадарчым патрэбамі. Атрымоўваючы няпоўную сярэдняю і сярэдняю адукацыю, сельскія школьнікі адначасова засвойвалі працоўную спецыяльнасць. Цесная сувязь сельскагаспадарчых прадпрыемстваў і школ арыентавала абіраць сельскімі школьнікамі прафесіі ў галіне сельскай гаспадаркі, часткова вызначаючы іх далейшую шлях у жыцці. З іншага боку, атрыманне няпоўнай сярэдняй і сярэдняй адукацыі ў сельскіх школах станавілася асновай, абапіраючыся на якую можна было атрымаць сярэдне-спецыяльную і вышэйшую адукацыю. Такім чынам, дзейнасць сельскіх устаноў адукацыі станавілася пачатковым этапам сацыяльнай мабільнасці сельскага жыхара БССР.

Бібліяграфічны спіс

1. Больш увагі сельскай школе // Настаўніцкая газета. 1954. 24 лютага. С. 1, 2.
2. Ильюшин И. М., Умрейко С. А. Народное образование в Белорусской ССР. Минск: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения БССР, 1961. 437 с.
3. Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК. Минск: Беларусь, 1986. Т. 4: 1945–1955. 551 с.
4. Культурное строительство Белорусской ССР за годы Советской власти: стат. сб. / Центр. стат. упр. при Совете Министров Белорусской ССР; сост. Л. Л. Шевцова. Минск, 1968. 127 с.
5. Лучший путь в ВУЗ // Знамя юности. 1952. 12 марта. С. 3, 4.
6. Минкевич М. Г. Общеобразовательная школа Белорусской ССР на современном этапе: Из опыта работы шк., дошк. и внешк. учреждений. Минск: Нар. асвета, 1978. 125 с.
7. Народное образование в Белорусской ССР: стат. сб. / Центр. стат. упр. Бел. ССР; сост. Г. Ф. Горбей. Минск, 1985. 77 с.
8. Народное образование в БССР / Государственное издательство БССР; сост. П. В. Саевич. 2-е доп. изд. Минск: Ред. полит. лит-ры, 1950. 37 с.
9. Народное образование, наука и культура в Белорусской ССР: стат. сб. / Центр. стат. упр. Бел. ССР. Минск, 1981. 250 с.
10. Сельская школа і райана // Настаўніцкая газета. 1954. 12 лютага. С. 1, 2.
11. У школе сельскай механізацыі // Калгасная праўда. 1952. 19 лютага. С. 5, 6.